

Отримано: 26 жовтня 2022 р.

Прорецензовано: 7 листопада 2022 р.

Прийнято до друку: 11 листопада 2022 р.

e-mail: derbasv@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-15(83)-66-68

Дерба С. М. Термінологія дипломатичних документів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 15(83). С. 66–68.

УДК: 811.161.2:327.82

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2906-0344>

Дерба Світлана Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕРМІНОЛОГІЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

У статті автор стверджує, що у сучасному світі та Україні надзвичайно актуальним є питання використання мови дипломатії, але роль цієї галузі в міждержавних зв'язках відома ще з давніх часів. У дослідженні проаналізовано понад 120 термінів дипломатичної мови. Дипломатичний підстиль використовується у галузі міждержавних офіційно-ділових стосунків. Мова дипломатичних документів має бути простою і лаконічною, без епітетів і порівнянь, але іноді використовуються художні образи або звернення до історичних фактів іншої країни, до якої звертаються. Текст дипломатичного звернення має точно відповідати своєму смислому навантаженню. Автор коротко розглядає історію становлення дипломатичної термінології, а також досліджує терміносистему дипломатичного підстилю, оскільки вона є основним інформативним шаром лексики, яка формується і досі. Детально розглянуто те, що дипломатична терміносистема має велику кількість інтернаціональних слів (наприклад, з латинської, грецької, німецької, французької, англійської мов), оскільки це говорить про сучасні тенденції міжнародної кооперації. Одна з важливих характеристик терміна, на яку звертає увагу автор статті, та, що він повинен мати чітке, однозначне розуміння, терміни дипломатії повинні позначати одне і те ж саме явище, а також наводить дефініції терміна в різних мовах, щоб унаочнити це. У дослідженні визначено, що зустрічаються два типи термінів (однослівні (консул, аташе, репатріація та ін.) і складені (міжнародний договір, вербальна нота персона нон грата та ін.)), акцентовано увагу на тому, що переважають терміни-словосполучення. Також окреслено перспективу продовження проведення дослідження в майбутньому.

Ключові слова: дипломатія, дипломатична мова, термінологія, терміносистема, термін.

Svitlana Derba,
PhD in Philology, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

TERMINOLOGY OF DIPLOMATIC DOCUMENTS

In the article, the author claims that in the modern world and in Ukraine, the issue of using the language of diplomacy is extremely relevant, but the role of this field in interstate relations has been known since ancient times. The study analyzed more than 120 terms of diplomatic language. The diplomatic understyle is used in the field of interstate official business relations. The language of diplomatic documents should be simple and concise, without epithets and comparisons, but sometimes artistic images or References: to historical facts of another country are used. The text of a diplomatic appeal must precisely correspond to its semantic load. The author briefly examines the history of the formation of diplomatic terminology, and also examines the terminological system of the diplomatic sub-style, as it is the main informative layer of the vocabulary that is still being formed. The phenomenon that the diplomatic terminological system has a large number of international words (for example, from Latin, Greek, German, French, English languages) is considered in detail, as this speaks of modern trends of international cooperation. One of the important characteristics of the term, which the author of the article draws attention to, is that it must have a clear, unambiguous understanding, the terms of diplomacy must denote the same phenomenon, and he also provides definitions of the term in different languages to illustrate this. The study determined that there are two types of terms (one-word terms (consul, attache, repatriation, etc.) and compound ones (international agreement, verbal note persona non grata, etc.)), the emphasis is on the fact that phrase-terms predominate. The prospect of continuing the research in the future is also outlined.

Keywords: diplomacy, diplomatic language, terminology, term system, term.

У сучасному світі дуже актуальним є питання використання мови дипломатії, оскільки вона відповідає вимогам часу, а особливо дипломатичні терміни повинні мати однакове значення в різних мовах, щоб уникнути будь-яких непорозумінь на міжнародному рівні. Нині Україна щоденно веде дипломатичні переговори з багатьма країнами світу та приймає велику кількість високоповажних гостей. Що ж таке дипломатія? Дипломатія – це здійснення міжнародних відносин через переговори; сукупність засобів, що їх використовують послы й посланники з метою забезпечення переговорного процесу; праця або мистецтво дипломата (Український дипломатичний словник, 2014: 224). Це визначення вважається науковцями класичним і міститься в Оксфордському словнику англійської мови. Відомий англійський дипломат Е. Саттоу зазначав, що дипломатія – це «застосування розуму і такту з метою розвитку офіційних відносин між урядами незалежних держав» (Мацько : 1). Роль дипломатії у міждержавних зв'язках відома з давніх часів. І основним знаряддям дипломатії у досягненні її високої мети, «зброєю» дипломата завжди була мова. Від майстерного володіння нею, точності, влучності, коректності висловленого, адекватності сприймання великою мірою залежав успіх місії дипломата (Мацько : 1).

Метою нашого дослідження є вивчення основних принципів формування терміносистеми дипломатії та встановлення особливостей дипломатичної термінології. Загальновідомий вираз, що мова дипломатичних документів – це мова спілкування країни із зовнішнім світом. Так, З. і М. Куньч стверджують, що «дипломатичний підстиль використовують у сфері міждержавних офіційно-ділових стосунків у галузі політики, економіки, культури, він регламентує офіційно-ділові стосунки міжнародних організацій, структур, окремих громадян і реалізується в конвенціях (міжнародних угодах), нотах (зверненнях), протоколах, меморандумах, договорах, заявах, ультиматумах» (Куньч, 2014: 122).

Окремі аспекти дипломатичного мовлення вивчали такі дослідники, як вищезгадані З. та М. Куньч (дослідження особливостей дипломатичного мовлення), О. М. Мацько (функціонально-стилістичний аналіз), О. М. Пазинич

(функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування), Н. Петровська (особливості перекладу текстів англійських дипломатичних документів), О. В. Пономаренко (лінгвопрагматичні засоби вираження ухильності в сучасному італійському політичному дискурсі), Т. І. Шинкаренко (особливості творення й функціонування дипломатичних документів). Однак комплексного аналізу специфіки дипломатичного підстилю української мови досі ніхто не зробив (Куньч, 2014: 122).

Дипломатичні тексти – це особливий офіційно-діловий стиль, який має чітко окреслені правила та норми. Ми використовували для дослідження термінології дипломатичного підстилю різноманітні навчальні посібники з сучасної дипломатії як української, так і російської мови (відібрано було понад 120 одиниць). Лінгвісти стверджують, що мова дипломатичних документів має бути простою і лаконічною, без епітетів і порівнянь, хоча іноді використовують підібрані художні образи. Саме такі прийоми можна спостерігати у виступах нашого Президента в 2022 р. Текст дипломатичного звернення має точно відповідати своєму смислово навантаженню. Протокольними формулами є звернення до особи, висловлення поваги до адресата на початку і комплімент у кінці. Вони застосовуються не у всіх ситуаціях чи документах.

Отже, дипломатичні тексти відрізняються особливою ввічливістю. Ми можемо навести велику кількість протокольних формул ввічливості в українській мові: Шановний пане Міністре, Пане Посол, Ваша Величність, Ваша Високосте, Вельмишановний пане, Ваша Святосте, Ваша Високоповажносте, Ваше Високопресошество, Шановні високі гості та ін.

У дипломатичному листуванні між представниками східнослов'янських країн продовжує вживатися така форма звернення як ім'я та по-батькові, як правило з прикметниками шановний, вельмишановний та ін. Але сьогодні вже є тенденція до використання лише прізвища та ім'я.

Наше дослідження терміносистеми дипломатичного підстилю є актуальним, оскільки він є основним інформативним шаром лексики, яка формується і досі. Сучасна наукова термінологія стала потужною базою, здатною задовольнити різноманітні потреби суспільства. А тексти цього підстилю насичені дипломатичною термінологією та термінологією міжнародного права, а також стандартизованими мовними зворотами.

Дипломатична термінологія починала формуватися одночасно з виникненням права. Перші юридичні документи (Закони Хаммурапі, Закони дванадцяти таблиць, закони Ману, Руська правда, Саксонське дзеркало) є основними джерелами виникнення дипломатичної термінології.

У розвитку східнослов'янської термінології дипломатії можна виділити кілька важливих періодів, в яких відбувалось найактивніше поповнення цієї галузі новими мовними одиницями: 1) період Давньої Русі, саме в цей період зароджувалась посольська служба; 2) 17-18 ст., у цей період з'являється велика кількість запозичень з латинської мови (наприклад, консул); 3) 19 ст. і початок 20 ст., це період великих змін на міжнародній арені, виникають нові терміни (наприклад, федерація); 4) сучасний етап розвитку (20-21 ст.) характеризується великою кількістю запозичень з англійської мови.

Дипломатична терміносистема має велику кількість інтернаціональних слів. Це запозичення з:

- латинської (агресія, альтернат, делікт, імміграція, нунцій, референдум);
- грецької (геноцид, протокол);
- французької (аташе, комюніке, консул, декларація, агреман);
- німецької (аншлюс);
- англійської (бойкот, брифінг, репарація).

Саме використання великої кількості запозичених термінів свідчить про сучасні тенденції міжнародної кооперації, оскільки термін повинен мати чітке, однакове розуміння в різних мовах, і не містити логічних кіл у дефініції.

Нині дипломатична термінологія має багато професійних термінів, що позначають одне й те ж саме в різних мовах. Наприклад, у двох східнослов'янських мовах:

1. Аудієнція дипломатична (лат. *audientia* – слухання) – прийом главою держави, главою уряду, міністром закордонних справ чи ін. членами уряду дипломатичного представника (Український дипломатичний словник, 2014: 64).

Дипломатическая аудиенция – прием главой государства, главой правительства, министром иностранных дел или др. членом правительства дипломатического представителя (Дипломатический словарь в трех томах, 1984: 104).

2. Віза дипломатична – особлива позначка, що представляється відомством закордонних справ, дипломатичним представництвом чи консульською установою й означає визнання дипломатичного статусу особи, в паспорті якої вона представляється (Український дипломатичний словник, 2014: 135).

Дипломатическая виза – особая отметка, проставляемая ведомством иностранных дел, дипломатическим представительством или консульством и означающая признание дипломатического статуса лиц, на паспорт которых она ставится: членом правительства и высших должностных лиц государства, делегатов на международные конференции, лиц, направляемых с чрезвычайными дипломатическими миссиями, дипломатических сотрудников ведомства иностранных дел, командированных с официальными целями, курьеров дипломатических и т.п. (Дипломатический словарь в трех томах, 1984: 199).

Дипломатична мова має багато професійних термінів, що позначають одне і те ж для дипломатів різних країн, але не завжди зрозумілих людям, що говорять однією мовою. При вивченні дипломатичних матеріалів, ми розуміємо, що для них характерні такі риси: використання термінології з різних галузей, наявність різноманітних даних, що притаманне для точності і чіткої аргументованості, атрибутивні конструкції, короткі складнопідрядні речення.

У дипломатичній термінології, в лінгвістичному аспекті, зустрічаються два типи термінів:

- 1) односкладні терміни: *посол, консул, меморандум, драгоман, аташе, репарація* та ін.
- 2) складені (двокомпонентні або багатоконпонентні) терміни:

- *прагматична санкція*
- *принцип невтручання*
- *повірений у справах*
- *принципи міжнародного права* та ін.

Терміни-словосполучення складаються з головного і залежних (атрибутивних) компонентів, які конкретизують значення головного слова:

(зовнішня (політика))
 (міжнародний (олімпійський (комітет)))
 (міжнародна (інформаційна (злочинність)))
 (стратегічна (оборонна (ініціатива)))

Зростання подібних термінів-словосполучень – це риса, яка притаманна також і дипломатичній терміносистемі. Ми бачимо не лише власне номінативні термінологічні словосполучення (прикметник + іменник):

- циркулярна нота
 - парламентська дипломатія
 - міжнародний договір
 - офшорна компанія
- а й терміни складнішої структури:
- розрив дипломатичних відносин
 - персона нон грата
 - нерозповсюдження ядерної зброї
 - кодифікація міжнародного права та ін.

Отже, терміносистема дипломатії перебуває ще в стані формування. Дослідження дипломатичної мови дозволяє сказати, що вона активно поповнюється запозиченнями з різних мов, а також шляхом термінологічної деривації (*двостороння дипломатія*). Диференційна ознака термінів, як тенденція до однозначності, характеризує терміносистему дипломатичної галузі знань, бажано, щоб терміни не мали синонімів і були однозначними. У співвідношенні термін-слово і термін-словосполучення переважають звісно терміносполуки (наприклад, дипломатична бесіда, консульська конвенція). У подальшому варто зробити впорядкування сучасної терміносистеми дипломатії, словник буде моделлю цієї метамови, яка нині активно використовується в спеціальних текстах.

Література:

1. Дипломатический словарь в трех томах. Гл. редакция: А. А. Громыко, А. Г. Ковалев, П. П. Севостьянов, С. Л. Тихвинский. 4-е изд., перераб. и доп. Москва, 1984. Том 1. 424 с.
2. Кун'ч З., Кун'ч М. Особливості дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. Випуск 26. С. 121–127. URL: file:///C:/%D0%94%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0/%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC/Unir_2014_26_22.pdf.
3. Мацько О. Іншомовні слова у дипломатичних текстах. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine53-54-24.pdf> (дата звернення 24.10.2022).
4. Мацько О.М. Мовні формули у дипломатичних текстах сучасної української мови (функціонально-стилістичний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2001. 19 с.
5. Петровська Н. Особливості перекладу термінів англійських дипломатичних документів. 2021. URL: <file:///C:/%D0%94%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0/%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC/%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0/admin,+06.10-139-148.pdf> (дата звернення 24.10.2022).
6. Український дипломатичний словник / М. З. Мальський та ін.; за ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза. 2-ге вид., переробл. і доповн. К., 2014. 814 с.

References::

1. Diplomatycheskij slovar v trekh tomakh. Hl. redaktsyya: A.A. Hromyko, A.H. Kovalev, P.P. Sevostyanov, S.L. Tykhvynskyy. 4-e yzd., pererab. i dop. [Diplomatic dictionary in three volumes]. M.: 1984. P. 1. 424 p.
2. Kun'ch Z., Kun'ch M. Osoblyvosti dyplomatychnoho movlennya yak riznovydu ofitsiyno-dilovoho stylyu. [Peculiarities of diplomatic movement as a variety of official-business style]. *Ukrayins'ka natsional'na ideya: realiyi ta perspektyvy rozvytku*. 2014. Issue 26. pp. 121-127. URL: file:///C:/%D0%94%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0/%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC/Unir_2014_26_22.pdf
3. Mats'ko O. Inshomovni slova u dyplomatychnykh tekstakh [Inshomonic words in diplomatic texts]. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine53-54-24.pdf>
4. Mats'ko O.M. Movni formuly u dyplomatychnykh tekstakh suchasnoyi ukraiyins'koyi movy (funktsional'no-stylistychnyy analiz) [Modern formulas in diplomatic texts of modern Ukrainian language (functional and stylistic analysis)]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv, 2011. 19 p.
5. Petrovs'ka N. Osoblyvosti perekladu terminiv anhlomovnykh dyplomatychnykh dokumentiv [Features of the translation of terms in English diplomatic documents]. 2021. URL: <file:///C:/%D0%94%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0/%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC/%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0/admin,+06.10-139-148.pdf>
6. *Ukrayins'kyu dyplomatychnyy slovnyk [Ukrainian Diplomatic Vocabulary]* / M. Z. Mal's'kyu ta in.; za red. M. Z. Mal's'koho, Yu. M. Moroz. 2-he vyd., pererobl. i dopovn. Kyiv, 2014. 814 p.